



האסתטיקה ביהדות

”וְאֵלֶּה הַפְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ: חֶשֶׁן וְאַפֹּרֶד וּמַעֲיֵל וּכְתָנֶת תְּשַׁבֵּץ מִצְנַפֶּת וְאַבְנֵט. וַעֲשׂוּ בְגָדֵי קָדֹשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֵנוּ לִי” (שמות כח, ד). כך אומרת התורה בפרשתנו, ופותחת בתיאור מפורט ומובלט של בגדי הכהן הגדול ושאר הכהנים. מדוע? מה לתורה ולאופנה עילית?

בדרך כלל מקורותינו אינם מתלהבים מהופעה חיצונית. שאול, הראשון במלכי ישראל, היה בעל חזות מלכותית. הוא היה גבוה ”מִשְׁכָּמוֹ וּמַעֲלָה” מכל העם (שמ”א ט, ב). אך למרות גובהו הגופני, הוא היה אדם קטן למדי. הוא הלך אחר העם במקום לומר ”אחריי”. כאשר אמר ה’ לשמואל שהוא מאס בשאול, והורה לו למשוח למלוכה אחד מבני ישי, הלך שמואל לביתו של ישי וראה שם את בנו, אליאב, שהיה בעל מראה מרשים. הוא חשב שאליו התכוון ה’. אך ה’ אמר לו שהוא טעה:

אֵל תִּבְטַח אֶל מְרָאֵהוּ וְאֶל גְּבוֹהַּ קוֹמָתוֹ, כִּי מֵאֲסִתְּהוּ. כִּי לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם. כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיִם, וְה’ יִרְאֶה לְלֵבָב (שמ”א טז, ז).

ההופעה מטעה. המלבוש מוליך שולל. והבגדים - אין צורך לומר: הלוא בגדים ובגידות נגזרים בעברית מאותו שורש. יעקב

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

השתמש בבגדי עשו אחיו כדי לרמות. אחי יוסף נהגו בצורה דומה בכותונת הפסים שלו, כשטבלוה בדם עַז כדי שיעקב יחשוב שהוא נטרף. בספר בראשית לברו ישנן שש דוגמאות להטעיה באמצעות בגדים. מדוע אם כן מצווה ה’ שהכהנים ילבשו בגדים מיוחדים כחלק משירותם במשכן ובמקדש?

קצה החוט הוא ביטוי בן שתי מילים המופיע בפרשתנו פעמיים, ואשר מגדיר מה מייצגים בגדים יפים אלה: ”לְכָבוֹד וּלְתַפְאֵרֶת”. אלו הן מילים נדירות למדי בתורה, במיוחד בהקשר אנושי. המילה ”תפארת” מופיעה בכל התורה שלוש פעמים בלבד: פעמיים כאמור בפרשתנו (שמות כח, ב; כח, מ), ופעם אחת, בהקשר פיוטי ובמובן שונה מעט, בעניין בחירת ישראל (דברים כו, יט). המילה ”כבוד” אומנם מופיעה בתורה שש־עשרה פעמים, אבל רק פעמיים, בפרשתנו, ביחס לאדם; ארבע־עשרה האחרות, פעמיים שָׁבַע ולא במקרה, עניינן כבוד ה’. דבר־מה עקרוני מתחיל להסתמן פה: עניין אלוהי בכבוד ובתפארת, עניין של קדושה.

הבגדים מייצגים את הממד האסתטי, ממד שכאמור אינו מובלט בדרך כלל ביהדות. אנחנו נוטים לקשור אותו עם תרבויות הרחוקות מהתורה ת”ק פרסאות. האימפריות הגדולות - בבל, מצרים, אשור, יוון ורומא - בנו היכלות ומקדשים מונומנטליים. בחצרות המלכים התהלכו אנשים בגלימות פאר ונשים בשמלות רקמה ושיש, נסיכים עטו כתרים ונסיכות התנאו בנזר ועטרת, ולכל דרגה ומעמד הותאמו מדים ועדיים. לעומת כל אלה, היהדות נראית פוריטנית כמעט בהתנזרותה מהרהב והגנדרנות. מאמיני האל הבלתי־נראה נטו להעדיף את הנשמע והמדובר על פני הנראה לעין

לא כן במשכן ובמקדש. כאן ניתנה חשיבות גם להופעה, להדר, ליופי. מדוע? מסביר הרמב”ם ב’מורה הנבוכים’:

כדי לרומם את הבית רוממה מעלת עובדיו, ויחדו הכוהנים והלויים, ונעשו לכוהנים המלבושים המכובדים והיפים והנאים ביותר: "בְּגָדֵי קֹדֶשׁ... לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת"... כי מה שמגדיל אדם בעיני ההמון אינו צורתו האמיתית אלא שלמות אבריו ויפי לבושו, והמטרה היא שתהיה לבית הזה רוממות וכבוד בעיני הכול.¹

בספרו 'גוף האמונה' מפתח מיכאל וישוגרוד טיעון משכנע בזכות הממד האסתטי ביהדות.² לדבריו, לאורך ההיסטוריה היו האומנות והפולחן כרוכים יחדיו, והיהדות לא הייתה יוצאת דופן בעניין זה:

הארכיטקטורה של המקדש ותכנון תבעה חשיבה מרחבית המעוררת בראש ובראשונה את האומנויות הוויזואליות. עלינו לזכור שבין שכיות החמדה שתרביות קדומות הותירו אחריהן, אלה שנועדו לשימוש פולחני הן כמעט תמיד המהודרות ביותר והבולטות ביותר ביופיהן.

וישוגרוד אומר שהיהדות שלאחר תקופת המקרא לא תרמה בדרך כלל תרומות יוצאות דופן לאומנות ולמוזיקה. אפילו כיום, עולמה של היהדות הדתית רחוק מהסופרים, הציירים, המשוררים והמחזאים הגדולים. כמובן, יש עושר של מוזיקה דתית פופולרית. אבל בסך הכול, הוא אומר בספרו (משנת 1983), "האומנים הגדלים ביהדות הדתית נוטים לעזוב אותה". ודבר זה, הוא סבור, מבטא משבר רוחני:

דמיונו של המשורר הוא שיקוף לחייו הרוחניים. המיתוס והמטפורה הם המטבע העובר לסוחר בדת ובשירה כאחד. השירה היא אחת הזירות המרכזיות והעמוקות שבהן מתגלמת ההבעה הדתית. ודבר דומה נכון גם לגבי מוזיקה, דרמה, ציור וריקוד.

הראי"ה קוק קיווה שהשיבה לציון תחולל רנסנס באומנות היהודית. בחיינו הדתיים יש מקום נכבד ליופי, במיוחד ב"עבודה" - עבודת המקדש, וכימינו התפילה.

גוף מחקרים עצום ועדכני במדעי המוח, בפסיכולוגיה האבולוציונית ובכלכלה ההתנהגותית מוכיח מעל לכל ספק שהאדם, בדרך כלל, אינו חיה רציונלית. אין זה אומר שאנו נטולי היגיון, אבל ההיגיון לבדו אינו מניע אותנו לפעולה. לשם כך אנחנו צריכים רגש - והרגש מתרגש עלינו לאו דווקא בקורטקס הקדם-מצחי, מרכז החשיבה המודעת במוח, אלא באזורים עמוקים וקדומים ממנו, מקום שם תפקידם של גירויים ויזואליים רב מתפקידה של המודעות. האומנות מניעה אותנו בנתיבים עוקפי מילים.

באומנות גדולה יש לפיכך רוחניות היכולה להתבטא רק באמצעות אומנות - והדבר נכון גם באשר ליופי החזותי ולתפארת הטקסים של עבודת המשכן והמקדש, ובכלל זה המלבושים והקישוטים של הכוהנים. פיוט ידוע הנאמר בסדר העבודה כתפילת מוסף של יום הכיפורים מתאר בשרשרת דימויים מרהיבה את יופיו של הכוהן הגדול בצאתו מקודש הקודשים בשלום:

סביב שולחן שבת

- איך מעמיקה משמעותו הכפולה של השורש בג"ד את הבנת התפקיד שממלאים הכגדים במרמה ובקדושה?
- אילו הקבלות נוכל למצוא בין האסתטיקה של המשכן לבין עבודת ה' בימינו?
- היכן עוד בתנ"ך משמשים בגדים כסמל לזיקה רוחנית או לתמורה רוחנית?

כָּאֵהָל הַנִּמְתַּח בְּדָרֵי מַעֲלָה - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּבָרְקִים הַיּוֹצְאִים מִזֵּי הַחַיּוֹת - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּגִדְלֵי גְדִילִים בְּאַרְבַּע קְצוֹת - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּדַמּוֹת הַקִּשְׁתַּת בְּתוֹךְ הָעֵנָן - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּהוֹד אֲשֶׁר הִלְבִּישׁ צוּר לַיְצוּרִים - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּרֹדֵד הַנֶּתוּן בְּתוֹךְ גִּנַּת חֶמֶד - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּזֹר הַנֶּתוּן עַל מִצַּח מֶלֶךְ - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּחֶסֶד הַנֶּתֵן עַל פְּנֵי חֶתָן - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּטָהוֹר הַנֶּתוּן בְּצַנִּיף טְהוֹר - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּיוֹשֵׁב בְּסֹתֵר לְחִלּוֹת פְּנֵי מֶלֶךְ - מִרְאָה כְּהֵן;
 כְּכּוֹכֵב הַנִּגָּה בְּגָבוֹל מְזֻרָח - מִרְאָה כְּהֵן;

וכן הלאה, עד סוף האלפבית. עכשיו נוכל להגדיר את מהות האסתטיקה ביהדות. זוהי אומנות המוקדשת לכבודו של האל. את זאת אנו יכולים להסיק מכך שהמילה "כבוד" מיוחסת בתורה רק לאלוהים - ולכוהן המשרת בבית האלוהים.

היהדות אינה מאמינה באומנות לשם אומנות, אלא באומנות בעבודת האלוהים; כזאת המחזירה לאל, כמנחת תודה, מעט מן היופי שהוא ברא בעולם הזה. בפשטנות-מה, אפשר לנסח את ההבדל בין ישראל הקדומה ליוון העתיקה כך: היוונים האמינו בקדושתו של היופי, ואילו היהודים האמינו ביופייה של הקדושה, "בְּהִדְרַת קִדְשׁ". לאסתטיקה יש מקום בעבודת ה'. במילות שירת הים: "זֶה אֱ-לֵי וְאַנְוָהוּ". כי היופי מעורר אהבה, ומן האהבה שופעת עבודת הלב.

1 מורה הנבוכים ג, מה, מערבית: הלל גרשוני, קדומים: מפעל משנה תורה, תשפ"א, כרך ג, עמ' 311 (פסקה 16).
 2 Michael Wyschogrod, *The Body of Faith: God and the People Israel*, San Francisco: Jason Aronson, 1983.